

Попов, В. "Народнохристиянският култ към Св. Екатерина в славянски и балкански контекст." – В: *Етнографски проблеми на народната култура*. Том. 7, София, 2005, 204-224.

НАРОДНОХРИСТИЯНСКИЯТ КУЛТ КЪМ СВЕТА ЕКАТЕРИНА В СЛАВЯНСКИ И БАЛКАНСКИ КОНТЕКСТ

На моя внук Виктор

Света Великомъченица Екатерина е родена в края на III-то столетие в гр. Александрия. Потомка на знатен род – дъщеря на местния цар Констас и на майка християнка, тя расте изключително красива и мъдра, чиста и целомъдрена. Още на 18-годишна възраст покорява всички с необикновените си познания във философията, риториката, поезията, астрологията, математиката и медицината. Особено събитие в нейния живот променя възгледите ѝ и я тласка към цялостно отдаване на християнската религия и вяра. Веднъж в съня ѝ се явява Божията майка с Младенеца в ръце и поставя на ръката ѝ годежен пръстен¹. Това е знак, че Екатерина ще принадлежи на новия млад християнски бог, че тя ще бъде негова небесна годеница завинаги. Затова красивата девойка отказва брака с местен езически владетел, порицава публично неговите жертвоприношения пред идолите, печели диспута с царските ритори, убеждавайки ги в правотата на Христовата вяра. Заради това е хвърлена в тъмница, бита с волски жили, измъчвана на четири колела със закрепени на тях остри ножове и копия. Накрая е посечена от войниците на император Максимин като от обезглавеното ѝ тяло вместо кръв потекло мляко (Varnhagen 1891; Полный 1992: 848; Жития 1904: 308-339; Жития 1991: 582-586).

Култът към великомъченицата се разпространява още през V в. в земите на Византийската империя. Почитта към нея придобива своята най-силна изява през VI-VII век в Синай, където и досега в едноименния манастир на Св. Екатерина се съхраняват нейните свети мощи. През VIII-IX в. броят на нейните поклонници нараства изключително много и благодарение на възникналия рицарски орден, носещ нейното име (Энциклопедический

---

¹ Според Д. Петканова първият превод на Житието на Св. Екатерина се датира към най-ранната старобългарска епоха. В него се казва: "...тогава Богородица хвана Екатерина за ръката и рече на сина си: Дай ѝ в знак на годеж пръстен, за да ти стане невеста и да я ошастливиш със своето царство! И Христос ѝ даде пръстен и рече: Днес те обричам да бъдеш моя невеста, девствена и неопетнена во веки веков, да го запазиш добре до края, за да бъде нашият сговор вечен... Когато Екатерина се събуди, намери пръстен на дясната си ръка" (Петканова 1994: 109).

1894: 568; Schweizer 1974: 811). В Синайския манастир на светицата се формират и първите нейни иконографски модели, проникнали по-късно в християнския свят (Попова 1995: 31). Интересен факт е, че пак в същия манастир се съхраняват и най-старите известни преписи на преводни и оригинални средновековни медицински рецепти. Най-ранният ръкопис е глаголически и е датиран от XII век (Милтенова, Кирилова 1994: 7). Съдържа рецепти за лечение на някои заболявания като простуда, треска, оток, инфектирани рани, ухапвания от бясно куче или вълк, счупен или навехнат крак. Своеобразно свидетелство за разпространението на култа към светицата сред представителите на ортодоксалния Изток и на католическия Запад е и широката употреба на нейното име при кръщаването на деца през епохата на Средновековието, а и след това (срв. Mitterauer 1993: 139, 267, 289).

Официалният празник на Св. Екатерина, наричана по-често *Катерина*, се отбелязва от повечето ортодоксални народи (българи, румънци, руснаци, украинци, белоруси) на 24 ноември. За гърците, както и за целия католически свят нейният паметен ден е на следващата дата – 25 ноември. В повечето енциклопедии и изследвания за живота на светицата името ѝ се прежда от гръцки език (*καθαρος* = чист) и означава “чиста”, “непорочна”. Съществуват и други мнения за значението на името Катерина: първото е в смисъл на “Всеразрушаваща” (от *catha* = тотално, всеобхватно, и *ruina* = руина, развалина), обяснено в агиографския контекст във връзка с непримиримостта на светицата към всякакви езически храмове, идоли и символи, които нейната силна вяра в Христос “разрушава”. В този смисъл интерес представлява едно гръцко поверие, описващо Св. Екатерина като “разрушителка на мостове” (Constantinidou-Partheniadou 1992: 384). Второто етимологично тълкуване се извежда от лат. *catenula* (верига) и обозначава верижката/стълбицата, с помощта на която светицата се изкачва в небесата при своя Бог-съпруг. Тази верижка/стълбица се състои от четири сегмента/стъпала, символизиращи невинност на постъпките, чистота на сърцето, презрение на суетата и говорене на истината (De Voragine 1993: 334). В средновековната литература “стълбата към небето” символизира човешките добродетели, които водят към християнско съвършенство и вечно блаженство (Петканова 1994: 106).

В традиционния светоглед, календарната традиция и фолклора на славянските и балканските народи² култът към Св. Екатерина носи няколко основни характеристики. Те се изявяват в следните насоки: светицата се почита като предвестница на зимата; като

---

² За написването на тази студия получих извънредно интересна и ценна информация за празника на Св. Екатерина от редица мои приятели и колеги: д-р И. Седакова, д-р Т. Агапкина, д-р Я. Джорджевич, д-р Л.

защитница на девойките в предбрачна възраст и тяхна помощница при избора им на брачен партньор; като господарка на болестите и като повелителка на някои полезни или вредни за дома и стопанството животни.

Св. Екатерина – предвестница на зимата:

Както в източноправославната, така и в католическата календарна традиция, с функцията на един от първите и най-сериозни предвестници на зимата е натоварен Св. Андрей (30 ноември), следван най-често и от Св. Никола (6 декември). Тъй като празникът на Св. Екатерина предшества Андреевден, то често на светицата се приписва аналогична роля. В този смисъл немалко значение има и природогеографският фактор, който обуславя едни или други поверия и практики, свързани със светците-предвестници на зимата. Българският етнографски материал дава съвсем бедни и откъслечни сведения в тази насока. Спорадично в Русенско е разпространена представата, че до деня на Св. Катерина “денят е запрян” (Стратева: 326). Това вероятно означава, че митологемата за нарастването на деня спрямо нощта, характерна сред българите в най-голяма степен за Андреевден, тук е отнесена към празника на Св. Екатерина. Пак в подобен смисъл следва да се интерпретира и обредното приготвяне на вариво в деня на светицата, типично за Лозенградско. Варивото се раздава из махалата с пожеланието: “Вземи си за Света Катерина!” и с надеждата, че през идващата година посевите ще наедреят още повече и реколтата от пшеница ще е богата (Гребенарова 1996: 307). Иначе ритуалното приготвяне на подобно вариво и раздаването му със същата цел е типично за българите и останалите източноправославни балкански народи за празниците на Св. Андрей и на Св. Варвара (4 декември).

Убеждението, че Св. Екатерина “донася” по своеобразен начин зимата, студовете и свеговете, е характерно за балканските католически народи хървати и словенци. Сред тях широко популярни са редица народни поговорки, които характеризират празника на Св. Екатерина (*Св. Ката*, *Св. Катарина* – при хърватите, *Катаринино* – при словенците) като повратен в прехода от есента към зимата: “Света Ката – сняг зад вратата”; “Света Ката към огнището припка”; “Света Ката затваря вратата, Свети Андре я отваря”; “Свети Климен заклина, Света Катарина мели (брашно), а Свети Андрей покрива (със сняг)”. Смисълът на тези пословици е еднозначен: празникът на светицата бележи началото на зимния сезон (Ivanišević 1905: 55; Čolić 1917: 147; Milićević 1967-1968: 490; Kuret 1970, T. 3: 148).

Подобно схващане, обозначено със съответните народни поговорки, битува и сред поляците: “На Света Катерина смилай зърното/мели брашното”; “На Света *Кателина* снегът е вече близо” (Токарев 1983: 69). С по-различно съдържание са руските народни поговорки, отнесени към празника на Св. Екатерина, макар че и те носят същия смислов заряд. Най-често нейният ден се характеризира с първото ритуално пързаяне или състезание с шейни, защото снегът вече е навалял: “Катеринин ден дойде и пързаяне донесе”; “Прокоп пътечка прокопава, а Катерина се пързая”; “Катерина идва с шейна на гости на зимния Егорий”³; “Ако на Катерина се возиш с шейна, през лятото няма да затънеш с колата в калта” или “От Катерина зимата ще измъчи селото ако не с миене, то с пързаяне, ако не с глад, то с хлад” (Бондаренко 1993: 340; Коринфский 1994: 356-357). В Московска област първият най-голям пазар за разпродажба на шейни се е провеждал в деня на *Катерина-шейница*, който е бил празник и на всички тазгодишни младоженци. Младите семейства се пързаяли за първи път през зимата в окичени шейни. А майките и бабите подарявали на децата и внучетата си малки шейнички играчки (Руские 2003: 620).

Украинците също свързват празника на светицата с настъпващата зима. За тях са валидни поговорките: “Ако на Катерина е хладно, ще бъде гладно”, “Ако Катерина донесе хлад, ще настъпи глад”; “Ако на Катерина реката замръзне, ще замръзне и на Рождество”; “На Катерина се завий с пухената завивка” (Скуратівський 1993: 153). Последната пословица е характерна и за белорусите: ”Дойде *Кацярина* с пухена пелерина” (Белорусские 1990: 380).

Тук е мястото да допълня и уточня, че сред почти всички западноевропейски и скандинавски народи празникът на Св. Екатерина отбелязва прехода към зимата. Затова той се характеризира в голяма степен с народни поговорки от същото естество: “На Св. Катерина снегът покрива хълма”; “На Св. Катерина снегът скрива тръните” (италианци); “На Св. Катерина зимата идва”; “Света Катерина носи снега”; “На Катерина кравите се вързват в обора” (французи); “Света Катерина носи студа” (испанци); “Снегът на Катерина ще развали хляба” (швейцарци); “Снегът на Катерина вреди на посевите”; “Катерина мокри, Андрей суши” (германци – Зимние 1973: 8, 27, 80, 164, 180). Населението от планинските селища на Алпите отправя горещи молби към светицата да ги предпазва от лавини през цялата зима. Особено разпространено сред немците, австрийците и холандците е словосъчетанието “Света Катерина идва с *бялата* си рокля” (Зимние 1973: 71, 139, 164), което съответства напълно на разпространените сред балканските народи поговорки “Свети Димитър идва с *бялата* си брада” или “Свети Никола пристига на *бял* кон”. В случая постоянното

---

³ Зимният Св. Георги се отбелязва от източнославянските народи на 28 ноември (9 декември).

присъствие на белия цвят като атрибут на светеца подчертава неговата семантична и ритуална връзка със зимата и със снега.

Представата за Св. Екатерина като предвестница на зимата предопределя и някои интересни вярвания и обредни действия от селскостопански характер, присъщи за нейния календарен празник. Хърватите от Пригорие почитат светицата като покровителка на овчарите и на техните стада. На нейния ден те задължително палят свещи в нейна чест за здравето на овцете, а на жените се забранява всякаква домашна работа с вълна – предене, шиене, тъкане (Ivanišević 1905: 55; Schneeweis 1961: 109). В народните песни и предания на словенците *Св. Катарина* често е представена като овчарка, която пасе стадото си по високите планински зелени ливади. При нея идва “младият кралич-песоглавец”, който иска да я вземе за жена. Тя му отказва и той я заплашва трикратно със смърт, като при един от песенните варианти смъртта трябва да последва вследствие на мъчение върху огнено колело. Според Н. Курет тези фолклорни сюжети възникват вероятно под влияние на агиографските сведения за светицата. Наред с това, видният словенски етнолог интерпретира колелото като слънчев символ и неотменен атрибут на светицата. Затова, според него, в словенската традиция на празника на Св. Екатерина се забранява всякаква работа с предмети, които имат кръгла форма и наподобяват на колело/слънце. Жените не предат и не въртят чекръка, мелничарите не мелят зърно и превозвачите не впрягат колите си (Kuret 1970 Т. 3: 145-147).

В този смисъл интерес представляват и други аналогични поверия и обредни практики, свързани с деня на Св. Катерина, отнасящи се до нейния патронаж над овчарите и стадата, както и със забраната върху употребата на кръгли уреди и предмети, разпространени сред някои европейски и скандинавски народи. За финландските протестанти светицата е покровителка на овцете и затова на нейния празник всички овчари извършват ритуална стрижба на добитъка, тъй като през този ден “вълната е най-хубава и гъста” (Зимние 1973: 125). За немците и за австрийците, които силно вярват в мъченическата смърт на светицата, разпъната върху горящо колело, е забранено използването на всякакви вещи, наподобяващи колело. Пак по същата причина празникът на Св. Екатерина е патронен за мелничарите (воденичарите), точиларите, файтонджиите и коларите (превозвачи), предачките и плетачките (на гергеф). Населението на Щирия имало обичай в миналото да запали по високите места над селището 25 огнени клади и да търкаля надолу горящи колела (Зимние 1973: 139, 164; Brauchtumskalender 1994: 64). За населението от британските острови Св. Екатерина също е патрон на предачките и на плетачките на дантели (Зимние 1973: 85).

Словенците и хърватите от Приморието свързват празника на светицата и с първото бране на маслините и приготвянето на зехтин от тях. Според преданието, “оливията, която потекла от гроба на светицата, лекувала най-различни болести” (Kuret 1970 Т.3: 148-149; Славянские 1999: 183). Подобна практика битува и сред народите на Пиринейския полуостров, които почитат Св. Екатерина като защитница на маслиновите дървета (Зимние 1973: 54). Населението на остров Кипър тачи светицата като покровителка на копринопроизводството. Онези стопани, които отглеждат копринени буби, приготвят в нейна чест специални обредни хлябове, които раздават с пожеланието да произведат повече коприна през идващата година (Constantinidou-Partheniadou 1992: 384).

Св. Екатерина – помощница на младите при избора им на брачен партньор:

Покровителството на Св. Екатерина над девойките и младежите в предбрачна възраст и семантично-обредната връзка на нейния празник с гаданията за бъдеща женитба се дължат най-малко на три основни причини. Първо, най-често всички традиционни гадания и предсказания от всякакво естество (метеорологична⁴, любовна, брачна, здравословна, плодородна и пр. инициална магия или “магията на първия ден”) са отнесени към онези гранични периоди от целогодишното календарно време, които вече сме свикнали да наричаме “периоди на преход” (срв. Попов 1990). В това отношение празникът на Св. Екатерина не прави изключение. Тъй като Андреевден поставя истинското начало на зимата, много гадания, свързани с брачно-любовни прогнози при девойките и ергените, започват още в деня на Св. Екатерина. Второ, брачните прогнози вероятно се дължат и на житието на светицата, което я представя като “небесна – чиста и свята, годеница на Христос”. А от този агиографски факт произтича и третата причина за тези гадания, свързана с масовата почит към светицата, предимно в католическия свят, като покровителка на девойките⁵, на брака и на семейството. В деня на нейния празник френските и белгийските момичета в женитбена възраст устройват своеобразни празненства и шествия, при които една от участничките в тях е облечена в бели одежди и изпълнява ролята на самата Св. Катерина, която ги напътства в избора им на бъдещ съпруг. Австрийските момичета от Каринтия приготвят в нейна чест специален обреден хляб (Зимние 1973: 33, 71, 164). Сред всички католици след нейния календарен празник се поставя началото на първия “адвент” (първото “идване/пришествие”

---

⁴ Финландците например вярват, че каквото е времето на празника на Св. Екатерина, такова ще бъде и точно след един месец – на Коледа (Зимние 1973: 126).

на Христос). С адвента, въведен през 992 г., който продължава четири седмици, започват коледните пости и се преустановяват всякакви масови веселия, песни и танци. Затова празникът на светицата сред чехите е изпълнен с продължителни и шумни забавления на девойките и жените, придружени с песни, игри и танци. Според К. Ербен празникът на Св. Катерина е само “женски”. През целия ден момите и невестите обикалят по улиците с песни и имат право да поканят всеки мъж да танцува с тях. С групата неотлъчно вървят музиканти. Ако по пътя си жените срещнат някой мъж, изискват от него да заплати на музикантите за свирнята (Erben 1910: 6). Тъй като с празника се поставя краят на веселбите, чехите го свързват с поговорките “Света Катерина окачва цигулките в комина”; “Света Катерина скрива гайдите в комина”; “Света Катерина заключва музикантите в обора”; “Казала *Кача* (Св. Катерина) на *Барца* (Св. Барбара/Варвара) вече оставяме танца”; “Катерина забранява смеха, а Андрей – греха” (Urban, Robek 1997: 216; Vašků 1998: 296; Herynek 2005: 12). Според поверието на чехите, ако някой танцува и играе след празника на Св. Екатерина, сиреч по време на постите, “краката му се изкривяват” (Urban, Robek 1997: 216).

За хърватите от Адриатическото крайбрежие е характерна пословицата “Света Катерина настана, до Коледа месец остана”. Тъй като нейният празник е последен преди началото на коледните пости, той е ден за веселия, забавления и игри. Роднините по сватовска линия се събират заедно да празнуват. Жените приготвят специални колачета, които хвърлят на високо и децата се спускат да ги хващат във въздуха. Всички се приготвят за коледуването, което започва на следващия ден. Първите коледари са малките момченца, които изпълняват при своето обхождане на селските къщи специална песен за *Ката Катерина* (Jardas 1957: 21-23).

Моминските гадания в деня на Св. Екатерина са типични в по-голяма степен за източните и западните славянските народи, както и за гърците. В Украйна девойките в предбрачна възраст се събират заедно в една къща в нощта на Св. Екатерина и приготвят специална пшеничена каша (борш). Точно в полунощ те изнасят две гърнета с каша на двора и ги покриват с ленено платно. Всяка девойка се обръща със специални думи към своите орисници (богините на съдбата), кани ги да вечерят с кашата и да предскажат бъдещата им женитба. Ако в този момент чуят петел да пропее, те вярват, че богините на тяхната съдба са пристигнали и са предначертали тяхната брачна участ. По различни начини те гадаят какъв ще бъде бъдещият им съпруг – богат или беден, красив или грозен, местен или от далечно село (Mukyutink 1979: 15-17). Обичаят е известен като “канене/викане на съдбата/жениха”.

---

⁵ Патронажът на Св. Катерина над девойките и на Св. Никола над момците в католическия свят предопределя много често практиката разнополовите близнаци да се кръщават с техните имена (Mitterauer 1993: 461).

Друг път девойките, наредени в редица една след друга, застават на къщния праг на вратата и изричат: “Съдба моя (жених мой), ела при нас да вечеряме!” Ако случайно някой им се отзове отдалеко, то това означава, че съдбата им е далече; щом чуят глас отблизо – съдбата им е пристигнала (Скуратівський 1993: 153; Курочкин 2000: 396-397). Понякога момите отиват преди изгрев слънце на кладенеца и донасят вода в устата си, с която замесват тесто. От него изпичат специални курабийки, с които отново извършват брачни гадания. Наред с това, украинските момичета имат обичай да берат и поставят вишневи клонки във вода в деня на Св. Екатерина в очакване да се разлистят до *Света Меланка* (Св. Мелания Римлянка – 31.XII.). По разцъфналите вейки те гадаят за предстояща сватба, за здраве или за смърт на отделните членове от фамилията (ако наречената на човек клонка не се разлисти, вярват, че до следващата Коледа той ще умре – Скуратівський 1993: 153). От своя страна ергените, годни вече за брак, постят и четат (или слушат) житията на светците, за да “им се случат на късмет добри невесты” (Бернштам 2000: 264). В Полесието девойките запалват малки огнени колелца в нощтите и по тях гадаят за какъв момък ще се омъжат (Голстая 1986).

За словаците празникът на Св. Екатерина поставя началото на един опасен и “нечист” календарен цикъл от време, наречен *Stridžie dni* (“Дни на вещиците”), който в значителна степен напомня и съответства на познатите у нас *Мръсни, Погани, Глухи, Вампирски* или *Каракончови дни* от Коледа до Богоявление. Според народната вяра през този годишен отрязък от време всички вредоносни демонични сили притежават неимоверна сила на действие. Най-страшни са вещиците, които се вмъкват често в облика на котки в чуждите обори и с магии могат да откраднат млечността на кравите. Затова всички стопани и особено овчарите предприемат най-различни превантивни мерки срещу магьосниците, при които с най-широка популярност се ползва чесънът (“Чесънът/лукът има девет кожи и вещицата не може да мине през тях” гласи словенската народна поговорка). Те намазват вратите, прозорците и ключалките с чесън (или лук); чертаят с креда кръстове по портите; кадят оборите с въглени и ги пръскат с осветена вода; не изнасят нищо от дома и нищо не дават на заем; не посрещат гости (особено от женски пол). Вечерно време обхождат дворовете, създавайки шум и врява от всякакво естество – дрънкат със звънци и тенекии, стрелят с пушки, плющят с камшици, свирят с рогове и свирки, за да прогонят вещиците надалеч.

Моминските брачни гадания на словаците в деня на Св. Екатерина включват поставянето на клонки от плодни дръвчета (вишна, череша, ябълка или круша) в съд с вода. Всяка клонка девойката нарича на различен ерген. Онази клонка, която първа се раззелени, посочва за кой момък тя ще се омъжи (Horvathova 1986: 23-24; Horvathova 1972: 207; Felgova

2000: 190-214)⁶. А словашките ергени имат обичай да се вмъкват тайно нощем в дворовете на неомъжени девойки. Там те изнасят колата, ралото и лемежа, поставят ги върху покрива на селскостопанските посторойки, върху стълбището на дома или ги окачват на някое дърво в градината (Encyklopedia 1995: 232).

Свързвайки календарния празник на Св. Екатерина с инициалната магия, е необходимо да посоча, че сред словаците обичаят полязване (гадания по първия гост в къщата) започва в нейния ден. Полазници са предимно децата, които обикалят на групички селските къщи и пожелават на стопаните здраве и благополучие през идващата нова година. В замяна на своите пожелания те получават плодове и подаръци. Над словашките жени тегне забраната да посещават рано сутрин домовете на своите съседи в дните на Св. Катерина и на Св. Андрей. В противен случай неканените гостенки се възприемат от съселаните си като магьосници и вещици (Slovensko 1975: 1008). Наред с това, на места с празника на Св. Екатерина започват и новогодишните мъжки маскарлади. Специално място в групата на маскираните заемат персонажите на мечката, на мечкаря и на циганката (Horvathova 1986: 23-24; Encyklopedia 1995: 232).

Със своеобразна специфика се отличават ритуалните брачни гадания при поляците. Докато сред повечето славянски, балкански и европейски народи в тях участват предимно девойките или представители и на двата пола, то при поляците гадателните обреди се изпълняват само от момците. Те са известни като *Катажинки* и се предприемат в навечерието на празника на Св. *Катажина*. Момите организират своите ритуални предсказания за женитба в навечерието на Андреевден, наричани *Анджейки*. За поляците празникът на Св. Екатерина заема особено важно място в целогодишния сезонен брачен модел. С него приключва есенно-зимният период на годежи и сватби. Свидетелство за това са народните пословици: “На Катажина вземи своята жена под пухената завивка”; “На Катажина постите започват и момата е нещастна, ако не се е омъжила”; “Света Катажина прави сватбите”. Сред поляците съществува поверие, че Св. Катажина покровителства срамежливите ергени, мечтаещи за скорошен брак. Наред с това, тя се почита и като “шаферка” на девойките и на всички богобоязливи годеници. Вярва се, че светицата е в състояние да помогне на младите да изберат своя брачен партньор: тя отгатвала бъдещето и подтиквала момъка “да застане на венчалната пътека с онази девойка, която му лежала на

---

⁶ Сред чешките девойки брачните гадания по разлистени плодни клонки се предприемат в деня на Св. Барбара. Същата практика битува и сред някои от западноевропейските народи, но тя преследва различна цел. Според народните представи на немците и французите “всяка забучена в земята клонка в деня на Св. Катерина пониква/пуска корен”. Затова на нейния празник жените поставят клонки от плодни дръвчета (вишни) в съд с вода и чакат те да се разлистят. Това е знак, че годината ще бъде плодородна (Зимние 1973: 33, 139).

сърцето”. Затова в нощта на 24-ти срещу 25-ти ноември, преди лягане, всеки момък се измивал и избърсвал с момина риза. Лягал в постелята върху части от моминско бельо. Предварително под възглавницата си поставял листчета с написани върху тях женски имена. Сутринта изтеглял едно листче, което подсказвало името на бъдещата му годеница. По този повод поляците използват народната поговорка “В нощта на Св. Катажина момите са под възглавницата”.

Особено разпространен сред поляците е и друг гадателен обред. Пак в навечерието на празника на светицата всеки ерген откъсва една клонка от вишна. Поставя я в съд или я бучва в градината, като я полива всеки ден с вода. Ако до Коледа клонката се разлисти, това е знак за предстоящ годеж и сватба. На празника на Св. Екатерина момците се събирали заедно, организирали шумни веселия и гуляи в селската кръчма. С тях неотклонно свирели и местните музиканти. Тъй като в сравнение с моминските брачни гадания на Андреевден мъжките веселия в деня на Св. Екатерина били твърде по-буйни и шумни, то по този повод поляците казват: “Света Катажина със смях, Свети Анджей с грях”; “Света Катажина загубила ключовете, Свети Анджей ги намерил и заключил цигулките” (Ferenc 1985: 202-203; Ogrodowska 2001).

Гърците също тачат Св. Екатерина като помощница на младите при избора им на брачен партньор. Жените, които имат дъщери, ѝ се молят, за да могат успешно да ги задомят (Lawson 1964: 57). В деня на нейния празник в църквата се носят специални обредни хлябове. След като свещеникът ги опее, той отчупва залък от хляба и го подава на всяка девойка и на всеки момък в предбрачна възраст. Вечерта момите задължително поставят залъка под възглавницата си и се обръщат към Св. Екатерина със специална молитва: “*Моя обичана Света Катерино, щерко на благородник! Ти прекоси цялата пустиня, Египет и бреговете на морето, не яж и не пий, ако не дойдеш да ми кажеш, и добро, и лошо за момъка, когото обичам!*” Молитвата се изрича три вечери под ред с надеждата, че всяка девойка ще “види на сън” бъдещия си годеник (Constantinidou-Partheniadou 1992: 384). Интерес в това отношение представляват и наблюденията на J. C. Lawson. Той с удивление разказва, че гръцките девойки в предбрачна възраст изяждали в навечерието на празника на Св. Екатерина голямо количество специално изпечени солени питки и изпивали доста вино, докато изпаднат в подходящото алкохолно опиянение. В такова състояние те очаквали “да видят на сън” своя бъдещ годеник. Според автора, под въздействие на виното, което иначе гръцките мъже си позволявали да консумират в по-голямо количество само на Великден или след погребение на свой близък, девойките наистина си въобразявали, че “виждат” своя бъдещ брачен партньор (Lawson 1964: 303).

Аналогични представи и обредни практики в България са регистрирани в Асеновград, известен в миналото си със силното присъствие на гръцкото население в него. В своето изследване върху календарната традиция на града Г. Маринова пише, че Св. Екатерина се тачи като носителка на късмет на младите момичета. Те ѝ поднасяли специални пити, за да им помогне при избора на годеник. Според авторката тази функция на светицата като помощница на младите в техния бъдещ брак могат да се изведат от нейното житие, в което тя е представена като небесна годеница на Христос (Маринова 1996: 38). Култът към Св. Екатерина в Асеновград е очевидно един от най-силните и популярните, тъй като нейният едноименен параклис е допълнително изграден през XI в. откъм дясната страна на църквата “Св. Георги” към Метоха на самия Бачковски манастир – пространство, полагащо се според църковните строителни канони на самия Божи Син. По този начин Св. Екатерина и нейният параклис се включват в свещеното “семеино” пространство на Богородица и Христос при ярко доминиращия култ на Божията Майка в Асеновград (Маринова 1996: 38-39; Стоилов 1997: 21, 77). Струва ми се, че тук е мястото да отбележа някои интересни и противоречиви становища, свързани с тълкуването на две иконографски изображения на Св. Екатерина в ортодоксалната традиция. На икона от църквата “Св. Георги Метошки” в Асеновград светицата е изобразена в ловна сцена със сърна. В друга икона от църквата “Св. Богородица” от с. Старо Железаре, Пловдивско, датирана към средата на XVIII в., в една от житийните сцени светицата е наметнала червена мантия. На главата си носи островърха шапка-качулка. Възседнала е бял кон и с него преследва сърна/елен заедно с две ловни кучета (Тотева 2002: 124). Тези две изображения на Св. Екатерина дават основание на двете авторки (Тотева и Маринова) да допуснат, че в нейния народен култ е възможно да са пренесени и съхранени архаични предхристиянски елементи от почитта към някогашната езическа трако-гръцка богиня на лова и на дивата природа Бендида-Артемида. Докато в своето обстойно изследване върху източната и западната традиция в иконографията на Св. Екатерина изкуствоведката Ел. Попова приема, че изображението на елен може да се тълкува като присъствие на самия Христос, тъй като еленът е негов християнски символ. Според нея “алюзията с Артемида е твърде далечна, за да бъде предмет на визуална интерпретация” (Попова 1995: 40).

Св. Екатерина – господарка на болестите:

Представата за господството на светицата над някои заболявания сред българите се обосновава в отделни случаи от народната етимология, свързана с тълкуването на нейното

собствено име. Особено красноречив в това отношение е разказ от района на Карлово. *“Света Катерина много я вардят, тя била много лоша, аталиа била. Лошо име носи, щото катерила се била по човека. Някога една жена станала, залепила (замазала), умила се и упрала – всичко скътала през денят (празника на светицата). И отишла на хорото, хванала се да играе, ама паднала и умряла. От тогава още повече се застрашили хората и затова я вардят добре”* (Ангелова АЕИМ № 590: 68-69).

“Катеренето” на светицата (по подобие на *катерицата*) върху човешката снага в случаите, когато жените не я почитат и работят по време на нейния годишен празник, се изразява в причиняването на твърде разнообразни заболявания. Д. Маринов съобщава, че в с. Брястовица и в гр. Перушица (Пловдивско) рано сутринта в деня на светицата стопанките отиват да наляят прясна вода и с нея замесват тесто. С част от него изпичат специално *паторче* (кравайче), което намазват с мед или с рачел и го полагат върху горния праг на вратата. То остава там като дар “за забрадката или булото на *Баба Шарка*”. От останалото тесто замесват друга погача, която също намазана с мед, раздават из махалата с думите: ”Да ни е на помощ Света Катерина!” Парче от тази пита дават на домашните кучета, за да не боледуват от *бяс* (Маринов 1981: 701). И в района на гр. Попово е засвидетелствано поверието, че Св. Екатерина разболява децата на работещите стопанки с шарка. Заразната болест тук е позната с табуираното название *Баба Писанка*. В деня на светицата майките не похващат никаква домашна работа – не плетат, не шият, не тъкат, не използват остри предмети (куки, нож, ножица, брадва), не колят кокошки и не ядат храни с червен цвят (които напомнят за кръв), за да предпазят децата си от шарка (Сагаева 1945; Големанов 1914: 6). В гр. Троян в деня на светицата жените раздават по между си специални обредни питки, намазани отгоре с мед, с пожеланието: “Хапнете си за сладки и медени!” Всяка стопанка намазва с мед ключалката на вратата, за да не се “подлютява Баба Шарка, която живее на тавана” (Балабанова 1936: 118). Сред населението на Балкана са запазени спомени, че в миналото, още преди изгрев слънце, жените са отивали да наляят мълчешком вода от извора, с която замесвали тесто. От тестото изпичали кравайче, намазвали го с мед и го окачвали на горния праг на къщната врата, за да не влизат болести – най-вече Баба Шарка, и лошотии в дома (Гоев 2005: 60). А в отделни села на Троянския Балкан Св. Катерина се тачи против болестта *добра/добрата*. Тя представлява болезнена подутина (обикновено по ръцете) с гноен връх (срв. Георгиев 1999: 108). Лекува се предимно с баене: *Сестрице, Добрице/ ице ти се помоля/ с лека ръчица,/ с блага думица,/ с ръжен класец,/ с червен конец,/ с зелена тревица,/ с студена водица,/ с леко перце,/ с кръстат босилчец/ да се разпръснеш.../в пусти гори тилилейски...*(Хаджийски 1974 Т. 2: 83-84).

В деня на Св. Катерина стопанките не се докосват до игли и куки, защото вярват, че ако си убодат пръста, раната “се подлютява” (Савова 1941: 141; Гоев 2005: 61). Забраната върху предене и шиене сред словашките жени в деня на светицата също се обяснява със заплахата, че през лятото по време на жетва пръстите им могат да отекаат (Horvathova 1972: 207; Encyklopedia 1995: 232). Аналогични поверия за поява на отоци по пръстите на ръцете битуват и сред онези западноевропейски народи, за които светицата е покровителка на плетачките и шивачките. Интересно е да се спомене, че сред хърватските жени е разпространена представата за Св. Катерина, която предпазва хората от мигрена и заболявания на езика. Вярва се, че светицата помага и на онези изпаднали в беда и скръб хора, които търсят тялото на свой близък удавен човек (Jarm 1996: 128). А по данни на М. Цепенков, записани в района на гр. Прилеп в Македония, Св. Екатерина е първа помощница на майките в лечението на *уроки* при децата. В миналото те пръскали лицата на урочасаните си рожби с вода, в която са измили иконата на светицата (цит. по Раденковић 1996: 96).

Народният култ към Св. Екатерина е типичен и за населението от Родопската област. В повечето планински селища светицата се осмисля и почита като защитница на хората “от огън”. Това народно определение носи често двояк смисъл: веднъж под “огън” се разбира пожар, запалване на къщата и на имота, както и изгаряне на жените и децата с огън или с вряла вода (Гребенарова 1989: 9), а втори път “огън” означава “изгаряне” вследствие на високата температура (треска). В Асеновградския район на бившия Рупчос в Средните Родопи светицата се тачи “за огън и против утрепване”, т.е. против насилствена и неестествена смърт (Хайтов 1968: 292; Маринова 1996: 37). На празника жените не работят, не си служат с режещи остри предмети и сечива, за да се предпазят от убождане и рани. Забраната за употреба на нож и на секира е толкова строга, щото хлябът за ядене и дървата за поддържане на огъня в печката са били нарязвани в предходния ден (Попов 1994: 84; Попов АЕИМ № 31-III: 38). Спорадично (в Хасковско и Ихтиманско) в деня на Св. Екатерина не бива да се захваща нов квас и не бива да се меси квасен хляб (Колева 1997: 195). Според Ив. Георгиева хлябът без квас осъществява на семантично и обредно равнище връзката между света на живите и отвъдния свят на мъртвите; той се приготвя и в случаите на ритуално умилостивяване на демоните на болестите (Георгиева 1993: 15-16).

“Огнената” природа, залегнала в народния образ на светицата, е регистрирана твърде рядко и фрагментарно в откъслечни теренни записи от района на Тракия. Интересна в това отношение е една етиологична легенда за “огъня на Св. Катерина”, разказана от тракийски преселници: “Света Катерина била бедна жена, ама била и много мързелива – нищо не ѝ се работело. Затова на нейния празник жените нищо не бива да работят. Иначе, ако някой

работи, я дете пада, я нещо ще се запали и ще изгори”⁷. В Карловско на Св. Катерина жените не работят, защото си спомнят за “една баба, дете прела на празника и вълната ѝ изгоряла до вечерта” (Стаменова № 875-II: 80). В отделни села на Сакар планина стопанките също не предат и не тъкат, не пипат вълна, “щото огън ще запали къщата” (Колева № 689-II: 111; Гребенарова № 218-III: 115). Същата забрана тегне и над балканджийското население в България. В деня на светицата стопанките не варят вода на огъня, не варят боб, леща и царевица както против шарка и обриви, така и против изгаряне на децата от огън или вряла вода (Гоев 2005: 61).

Тук е мястото да вметна, че според представите на малоазийските български преселници в Хасковско “Света Катерина носи градушката в ръкава на своята риза”. Тя изсипва ледените зърна върху лозята и нивите на онези стопани, които не я почитат (Колева АЕИМ № 701-II: 26, 96). В този ред на мислите е нужно да се допълни, че гърците от Костурско, Егейска Македония, почитат Св. Екатерина като господарка на дъжда и на нейния празник си раздават специални питки с орехи и захар. По време на суша ѝ се молят да даде дъжд или да поиска небесна влага на заем от друг светец (Constantidou-Partheniadou 1992: 384). В този смисъл Св. Екатерина се явява като своеобразна дубльорка на светиците Марина, Еленка и Костадинка, които в земите на Тракия изпълняват функцията на огнено-небесни “сестри” на повелителя на гръмотевиците и поройните дъждове Св. Илия.

В района на Гевгелийско, където населението окачествява Св. Катерина като “първа дружка на Св. Варвара”, в деня на нейния празник се забранява всякаква домашна женска дейност (Тановић 1927: 78). Според етнографски данни от отделни селища на Царибордско, Русенско и Търговишко светицата трябва да се почита най-строго от бременните жени. Те не работят нищо през този ден, за да се предпазят от зли духове (нави и самодиви) и за да родят здрави деца (Христов 1937: 164; Васева 1943: 299; Стратева: 326). В този смисъл интерес представлява и един елипсовиден метален амулет от фонда на Историческия музей в гр. Габрово. На него са изобразени Св. Екатерина и Св. Меркурий⁸, чиято памет ортодоксалната църква отбелязва на същия ден – 24 ноември. Двата светици присъстват заедно и на един от най-ранните църковни стенописи по българските земи – този от храма “Св. Стефан” в гр. Несебър, датиран от края на XVI в. В по-голямата част от познатите у нас иконографски изображения на Св. Екатерина тя е представена най-често в комбинация с друга популярна светица – Параскева-Петка, Варвара, Марина или Неделя (Попова 1995: 31). Интересни аналогии в това отношение се срещат и сред други славянски и европейски народи. Така

⁷ Инф. Янка Ванчурова, родена в Бунархисар, преселана в гр. Поморие (зап. Р. Попов 1987 г.).

⁸ За тази информация съм благодарен на г-жа Юлияна Шулекова.

например според народните представи на словенците светиците Мариета (Маргарита Антиохийска, съответстваща на православната Св. Марина), Варвара и Екатерина образуват “женската Света Троица”. Към тях жените се обръщат винаги с молба за помощ, когато семействата им са изпаднали в беда (Kuret 1970 T.4: 13). За чехите трите светици притежават един общ символ и атрибут – венчалната кралска (Христова) корона на главите си. Подобна женска конфигурация, позната с названието “светите момичета”, функционира и в светогледните представи на австрийците. За тях е валидна поговорката: “Маргарета със змията, Барбара с кълата, Катарина с колелата – това са трите свети девиси” (Brauchtumskalender 1994: 64)⁹.

Специално отношение на бременните жени към Св. Екатерина е регистрирано и сред източнославянските народи. В своето изследване върху календарните празници на русите В. Чичеров нееднократно подчертава, че всички светици начело с Божията Майка Богородица – Параскева-Петка, Анна, Катерина, Варвара и Анастасия, са своеобразни наследници на дохристиянската богиня-майка, възплъщаваща идеята за раждаемостта и майчинството. Затова руските жени, които очакват рожба, отправяли горещи молби към Св. Екатерина да им помага при трудно раждане (Чичеров 1957: 42). Според отделни руски народни схващания “Св. Варвара и Св. Екатерина Великомъченица приемат близко в сърцето си мъките на родилките, така както сами биха се борили с тях” (Попов 1996: 443). А в случай, че родилните болки продължат 2-3 денонощия, “разтварят царските врати и обещаваат молебен в чест на Св. Екатерина” (Успенский 1895: 73).

Румънците също почитат Св. Екатерина против болести и пожари. Светицата често се назовава *Катерина*, *Катрина* или *Каталина*. В Буковина е разпространена представата, че “едно време Св. Катерина била луда”. Затова по време на нейния празник задължително се пости и не се работи против полудяване и други болести. В областта Нямц се спазват същите забрани, само че тук те са насочени към предпазване на къщите и на нивите “от огън” и пожари (Ghinoiu 1994: 327; Pamfile 1997: 217).

Св. Екатерина – повелителка на мишките:

“Мишето” покровителство на светицата е типично отново за южнобългарските земи на Тракия, Странджа и отчасти Пирин. Една легенда от с. Българи в Странджа разказва, че “едно време Св. Катерина позволила на мишките да ѝ изядат пръстите, но не им

---

⁹ “Margareta mit dem Wurm, Barbara mit dem Turm, Katharina mit dem Radl, das sind die drei heilige Madl”.

разрешила да влязат в хорските ниви и да унищожат посевите и хляба на стопаните” (Гребенарова 1996: 307). Затова нейният официален празник често се нарича от народа *Мишкин празник*. А в отделни планински селища на Пирин светицата е позната с прозвищата *Миша Катерина*, *Катерина Мишувина* (Плотникова 2004: 66). Обредността изисква задължителното изпълнение на познатите ни от други български краища ритуално-магически апотропейни практики, целящи предпазването на дома и стопанството от мишки. А те са символично “зашиване” и “замазване” на очите и устата на гризачите. Още рано сутринта стопанката зашива парче плат на три места. Някой от домочадието я пита: ”Какво шиеш?” Тя отвърща: “Шия на мишките устата!” След това хвърля парчето плат в горящия в огнището огън. Друг път стопанката замазва с кал огнището. Децата или снахите я питат: “Какво мажеш, бабо/майко?” Отговорът гласи: “Мажа на мишките устата и очите”. Диалозите се изричат винаги трикратно (Вакарелски № 830-II: 193; Вакарелски 1935: 448; Колева № 369-II: 397; Николов 1940: 198). В Драмско стопанките приготвят специална обредна пита за мишките. Отгоре я шарят с лапата на котката (лапата е увита в кърпа). Изпечената пита намазват с мед и я изяждат вкъщи, за да не “ядат мишките през годината хляба на хората” (Петколичев 1939). А в бившата Неврокопска околия парче от питата завързват на опашката на домашната котка. Там в деня на светицата се забранява да се варят всякакви храни на огнището, за да се предпазят стопаните от мишки (Кюлев АЕИМ № 157: 81).

Понякога задължителната “миша” обредност изисква приготвянето на специално вариво от жито. Жените раздават от варивото из махалата “със стиснати (затворени) очи”, за да “ослепаят” мишките. Често хвърлят варени пшеничени зърна в ъглите на стаята, край огнището, на тавана на къщата и в хамбарите, за да нахранят символично гризачите и да ги умилостивят (Стоянов 1968: 135; Гребенарова 1996: 307).

За украинските хуцули (славянско планинско население) в Галиция Св. Екатерина е също необикновена светица, тъй като е натоварена с друг зооморфен митологичен код. За тези местни обитатели на Карпатите тя е пазителка на семейството и на дома от невестулки (Гура 1997: 220).

* * *

Очертавайки най-общо и без претенции за пълна изчерпателност народните представи и вярвания за Св. Екатерина с присъщата за нейния календарен празник обредност в сравнителен славянски, балкански и откъслечно в европейски план, се налагат няколко основни извода. На първо място трябва да се подчертае влиянието на агиографските данни

за светицата върху формирането на нейния народнохристиянски култ с типичната му празничност. Възгледът за изключителната интелигентност и мъдрост на младата Екатерина предопределя нейния патронаж над философите и учените, над юристите и книгоиздателите, над учителите, учениците и студентите в западноевропейската католическа традиция. Свидетелство за това са и нейните изображения с книга, с палмова клонка или с меч в ръката в църковното и елитарното изкуство (Brockhaus 1955: 293; Jarm 1996: 128). В подобен контекст бихме могли да обясним и семантично-обредната връзка на светицата със зехтина и маслината сред някои от средиземноморските народи. Според Ж. Приор още от древността “маслиновото дърво е най-традиционният символ на мъдростта” (Приор 1991: 77). В старобългарската книжнина маслината и произведеното от нея миро олицетворяват благодат, милост и праведност (Петканова 1994: 90). А от друга страна, вероятно високият обществен статус на Екатерина поражда и патронажа ѝ над производителите на коприна – символ на значителен социален престиж, сред населението на о-в Кипър.

Вторият основен момент от житието на Св. Екатерина, която получава в съня си годежен пръстен от Исус Христос и вследствие на това се обрича на вечно целомъдрие, оказва неимоверно силно въздействие върху проявите на култа към светицата. Нейните изображения с годежен пръстен¹⁰ или в обкръжението на елен (кошута) се тълкуват в смисъла на свещен съюз с Христос, тъй като еленът с появилия се между рогата му кръст (според библейския сюжет) е негов обичаен зооморфен символ (Приор 1991: 29; Шевалие, Геербрант 2000: 331). Затова сред повечето от източноевропейските ортодоксални и западноевропейските католически народи Св. Катерина се почита като застъпница на младите и тяхна първа помощница при избора им на брачен партньор. Подобно убеждение поражда и пъстрата палитра от най-разнообразни магически гадания за брак, предприемани масово от девойките и момците в навечерието на нейния празник. Типичните за деня на Св. Екатерина предсказания за бъдеща женитба посредством разлистване и цъфтене на поставени във вода или забодени в градината клонки от вишна намират свой паралел в отделни раннохристиянски сказания и старозаветни библейски притчи. В апокрифа “Книга за раждането на Мария”, възникнал по всяка вероятност около 200 г. сл. Хр. в Египет, се разказва, че бъдещата майка на Христос била още като дете обречена от своите родители на Бога. Щом навършила пълнолетие (12 години) и по тази причина оставането ѝ повече в храма станало невъзможно, трябвало да ѝ намерят подходящ жених, който следвало да запази нейната девственост. Изборът на дърводелеца от Назарет Йосиф Обручник (годеник)

---

¹⁰ Според Д. Петканова в средновековната литература пръстенът по подобие на кръга е символ на божествената безкрайност и вечност (Бог е безкраен) и на свещения съюз с Бога (Петканова 1994: 108-109).

се случил по чудесен начин – за една нощ неговата тояга пуснала пъпки и се разлистила за разлика от гегите на останалите момци (Мифы 1980: 558). Мотивът за разцъфналия жезъл се повтаря и в библейския разказ за представителя на Левиевия род Аарон (Числа 17, 8).

Агиографският сюжет, пресъздаващ мъченията на Екатерина върху четирите колела със забити по тях остри ножове и копия, предопределя семантично-обредната връзка на нейния култ с колелото като слънчев символ въобще (Kuter 1970 :147; Зимние 1973: 139, 164). Този факт поражда идеята за патронажа на светицата над онези занаяти и професии, при които предметите и инструментите, с които те боравят основно, имат кръгла форма – воденичари и мелничари, точилари, колари и файтонджии, използващите чекрък и гергеф предачки, плетачки и шивачки.

Очевидно е, че календарното съотнасяне на празника на Св. Екатерина към третото десетдневие на м. ноември – само 5 или 6 дни преди Андреевден, предопределят “зимните” и “снежните” характеристики на светицата и на обредността в нейна чест. Под влияние на различните климатични и природо-географски особености на Балканите тези характеристики са свойствени предимно за светогледа и празничните практики на хървати и словенци, докато у останалите балкански народи те липсват. Може би тук е мястото да подчертая, че в календарната традиция на сърбите и на голяма част от населението на Македония празникът в чест на Св. Екатерина е напълно непознат. Иначе, представата за господството на светицата над зимата и снега е типична за почти всички европейски народи. Тя обуславя низ от задължителни земеделски и животновъдни дейности, прекрипени към нейния календарен празник като: смилане на брашното, беритба на маслините, прибиране на стадата от паша и на добитъка в оборите, зазимяване на пчелните кошери (Meуers 1983: 507). Предопределя и първото ритуално пързаяне с шейни сред източнославянските народи. Вероятно “зимната” характеристика, залегнала в образа на Св. Екатерина, и нейната семантично-обредна връзка с женските домашни дейности като плетене, предене и шиене пораждат отделните поверия и магически практики, отнасящи се до спорадичното ѝ господството над мишките (у българите) и невестулките (у хуцулите), като едни от най-ярките зооморфни демонични представители на отвъдния свят на “нечистите” (несоциализирани) покойници предимно от женски пол.

Като че ли най-трудно обясними изглеждат корелациите на народния култ към светицата с лечението на различни по своята същност заболявания. Приемам, че представите за известно покровителство на Св. Екатерина над бременните жени, родилките и новородените деца биха могли да бъдат интерпретирани в съзвучие с тезата на В.И.Чичеров и М. Елиаде, според която всички християнски светици и великомъченици начело със Св.

Богородица и Св. Петка възплъщават в една или друга степен идеята за покровителство над раждаемостта и майчинството, като по този начин наследяват и съхраняват част от типичните белези на своята главна предхристиянска предшественица – богинята-майка на земята и на плодородието (Чичеров 1957: 42; Елиаде 2001: 151). Интересен в нашия случай е фактът, че сред българите Св. Екатерина се почита срещу онези болести, описани в споменатия в началото на студията най-ранен глаголически рецептурник, съхраняван в Синайския манастир на светицата. Той съдържа способи за лечение на отоци и рани, на треска и простуда (респ. главоболие и висока температура=огън), на бяс. За евентуално наличие на някаква зависимост между ръкописа и народномедицинската практика за сега е трудно да се предполага, макар че сам по себе си този факт поставя интересни въпроси пред изследователите на Катерининия култ. Иначе, струва ми се, че в българския вариант връзката между Св. Екатерина и господството ѝ над някои болести е обяснена въз основа главно на народната етимология – *Катерина се катери по снагата на човека*. А представата, че светицата предизвиква рани и отоци по пръстите на работещите по време на нейния празник домакини – типична за някои от западнославянските и европейските народи, се дължи по всяка вероятност на връзката на светицата с домашното предачество и шивачество като типични женски дейности.

АРХИВНИ ИЗТОЧНИЦИ И ЛИТЕРАТУРА:

Ангелова АЕИМ № 590: Ангелова, Р. Календарни празници от с. Каравелово.

Балабанова 1936: Балабанова, С. Етнографско изследване (ЕИ) на гр. Троян. Ркс № 221.

Белорусские 1990: Белорусские. Земляробчы каляндар. Мінск.

Бернштам 2000: Бернштам, Т.А. Молодость в символизме переходных обрядов восточных славян. Учение и опыт Церкви в народном христианстве. СПб.

Бондаренко 1993: Бондаренко, Э.О. Праздники христианской Руси. Калининград.

Вакарелски АЕИМ № 830-II: Вакарелски, Хр. Етнографски архив.

Вакарелски 1935: Вакарелски, Хр. Бит и език на тракийските и малоазийските българи. София.

Васева 1943: Васева, М. ЕИ на с. Градина, Царибордско. Ркс № 152.

Георгиев 1999: Георгиев, М. (състав.) Българска народна медицина. Енциклопедия. София.

Георгиева 1993: Георгиева, Ив. Хлябът на българина: хляб без квас, хляб с квас. – БЕ № 3, 15-23.

Гоев 2005: Гоев, А. Календарни обичаи на балканджиите. Габрово, 2005.

Големанов 1914: Големанов, Г. Материали по народна медицина от Горна Оряховица. – СБНУ, Кн. № 30.

Гребенарова АЕИМ № 218-III: Гребенарова, Сл. Огънят в обредите на българите.

Гребенарова 1989: Гребенарова, Сл. Празници за предпазване от огън у българите. – БЕ, № 3-4, 3-15.

Гребенарова 1996: Гребенарова, Сл. Календарни празници и обичаи. – В: Странджа. Материална и духовна култура. С., БАН.

Гура 1997: Гура, А.В. Символика животных в славянской народной традиции. Москва.

Елиаде 2001: Елиаде, М. Мит и реалност. София.

Жития 1904: Жития на светиите. Ноемврий. Велико Търново.

Жития 1991: Жития на светиите. С.

Зимние 1973: Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы. Зимние праздники. М.

Колева 1997: Колева, М. За небесния хляб на православните българи. – В: Хлябът в славянската култура. С., 180-197.

Колева АЕИМ № 369-II: Колева, Т. Празници и обичаи от Хасковско.

Колева АЕИМ № 689-II: Колева, Т. Празници и обичаи от Хасковско.

Колева АЕИМ № 701-II: Колева, Т. Празници и обичаи от Хасковско.

Коринфский 1994: Коринфский, З.А. Народная Русь. Москва.

Курочкин 2000: Курочкин, А.В. Календарные обычаи и обряды. – В: Украинцы. М., 391-430.

Кюлев АЕИМ № 157: Кюлев, Ив. Фолклорни материали от Неврокопско (1934 г.).

Маринов 1981: Маринов, Д. Избрани произведения. Т.1, С.

Маринова 1996: Маринова, Г. Календарни празници от Асеновград. Асеновград.

Милтенова, Кирилова 1994: Милтенова, А., А. Кирилова, Средновековни лековници и амулети. С.

Мифы 1980: Мифы народов мира. Т. 1, Москва.

Николов 1940: Николов, Г. ЕИ на с. Чопкъай, Узункюпрыйско. Ркс № 131.

Петканова 1994: Петканова, Д. Средновековна литературна символика. С.

Петколичев 1939: Петколичев, Д. ЕИ на с. Гюреджик, Драмско. Ркс № 145.

Плотникова 2004: Плотникова, А.А. Этнолингвистическая география Южной Славии.

М.

Полный 1992: Полный православный богословский энциклопедический словарь. Т.1,

М.

Попов АЕИМ № 31-III: Попов, Р. Календарни празници от Смолянско.

Попов 1990: Попов, Р. Народен календар и митология. – БЕ, № 1, 31-38.

Попов 1994: Календарни празници и обичаи. – В: Родопи. С., БАН.

Попов 1996: Попов, Г.И. Русская народно-бытовая медицина. По материалам Этнографического бюро кн. В.А. Тенишева. – В: М.Д. Торэн. Русская народная медицина XIX – начала XX века. СПб.

Попова 1995: Попова, Ел. Икона на Св. Екатерина в църквата “Св. Георги Метошки” в Асеновград. – Проблеми на изкуството, № 2, 31-42.

Приор 1991: Приор, Ж. Универсалните символи. София.

Раденковић 1996: Раденковић, Л. Народна бајања код јужних словена. Београд.

Русские 2003: Русские. Отв. ред. Н.С. Полищук, А.П. Пономарев. Москва.

Савова 1941: Савова, В. ЕИ на с. Черни Осъм, Троянско. Ркс № 303.

Сагаева 1945: Сагаева, Л. ЕИ на гр. Попово. Ркс № 290.

Скуратівський 1993: Скуратівський, В. Місяцелік. Український народний календар. Київ.

Славянские 1999: Славянские древности. Этнолингвистический словарь. Т. 2, М.

Стоилов 1997: Стоилов, Кр. С колесницата на слънцето из Родопската Света гора. С.

Стоянов 1968: ЕИ на с. Окоп, Ямболско. Арх. “Цв. Романска”.

Стратева б.г.: Стратева, Д. ЕИ на с. Ряхово, Русенско. Ркс № 296.

Стаменова АЕИМ № 875-II: Стаменова, Ж. Календарни празници от Пловдивско.

Тановић 1927: Тановић, Ст. Српски народни обичаји у Ђевђелијској каази. – СЕЗб, № 40.

Токарев 1983: Токарев, С.А. Приметы и гадания. – В: Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы. Исторические корни и развитие обычаев. М.

Толстая 1986: Толстая, С.М. Полесский народны календар. Материалы к этнодиалектному словарю: К-П. – В: Славянский и балканский фольклор. Духовная культура Полесья на общеславянском фоне. М.

Тотева 2002: Тотева, П. Иконата “Св. Катерина” от с. Старо Железаре – рядък пример на религиозен синкретизъм. – В: Криптохристиянство и религиозен синкретизъм на Балканите. С.

Успенский 1895: Успенский, Д.И. Родины и крестины, уход за родильницей и новорожденным. (По материалам, собранным в Тульском, Веневском и Каширском губернии). – Этнографическое обозрение, № 3-4.

Хайтов 1968: Хайтов, Н. Асеновград в миналото. С.

Хаджийски 1974: Хаджийски, Ив. Бит и душевност на нашия народ. Т. 2, С.

Христов 1937: Христов, Л. ЕИ на с. Подгорица, Търговишко. Ркс № 70.

Чичеров 1957: Чичеров, В.И. Зимний период русского народного земледельческого календаря 16-19 веков. М.

Шевалие, Геербрант 2000: Шевалие, Ж., А. Геербрант. Речник на символите. Т.1-2, С.

Энциклопедический 1894: Энциклопедический словарь. Т. 11, С. Петербург.

Brauchtumskalender 1994: Brauchtumskalender. Niederösterreichische Heimatpflege. Mödling.

Ćolić 1917: Ćolić, J. Godišni običaji.(Varoš i Slavoniji). – Zbornik za narodni život i običaji južnih slovena (ZbNŽ), Zagreb, № 21.

Constantinidou-Partheniadou 1992: Constantinidou-Partheniadou, S. A Trevelogue in Greece and a Folklore Calendar. Athine.

Brockhaus 1955: Der grosse Brockhaus. B. 6, Wiesbaden.

Encyklopedia 1995: Encyklopedia ludovej kulturu Slovenska. Bratislava.

Erben 1910: Erben, K.J. Prostonarodni česhe pisne a šikadla. sv. VI, Praha.

Feglova 2000: Feglova, V. Kalendarne obyčaje. – Európske kontexty ľudovej kultúry. Bratislava, 190-214.

Ferenc 1985: Ferenc, E. Polskie tragycje świąteczne. Zielona gora.

Ghinoiu 1994: Ghinoiu, I. Virstele timpului. Bukurești.

De Voragine 1993: De Voragine, J. The Golden Legend. Princeton University Press.

Herynek 2005: Herynek, P. České vianoce. Praha.

Horvathova 1986: Horvathova, E. Rok vo zvykoch nášho ľudu, Tatran, Bratislava.

Horvathova 1972: Horvathova, E. Das volkstümliche Brauchtum. – In: Die Slowakische Volkskultur. Bratislava, 185-228.

Ivaniešvić 1905: Ivanišević, A. Polica. – ZbNŽ, № 10, 11-111.

Jardas 1957: Jardas, I. Kastavština. – ZbNŽ, № 39, 1-80.

Jarm 1996: Jarm, A. Imena i imendani. Obiteljski imenar. – Hrvatski institut za liturgijski pastoral. Zadar.

Kuret 1970: Kuret, N. Praznično leto slovencev. Del 3 (Jesen), Del 4 (Zima), Celje.

Lawson 1964: Lawson, J.C. Modern greek Folklore and ancient greek Religion. Cambridge.

Meyers 1983: Meyers Grosses Lexikon. B.7, Mannheim/ Wien/ Zürich.

Milićević 1967-1968: Milićević, J. Narodni običaji i vjerovanja u Sinjskoj krajini. – Narodna umjetnost, № 5-6, Zagreb, 517-577.

Mitterauer 1993: Mitterauer, M. Ahnen und Heilige. Namengebung in der europäischen Geschichte. München.

Mykytink 1979: Mykytink, B. Die ukrainische Andreasbräuche und verwandtes Brauchtum. Wiesbaden.

Ogrodowska 2001: Ogrodowska, B. Zwyczaje, obrzedy I tradycje w Polsce. Mały słownik. Warszawa.

Pamfile 1997: Pamfile, T. Sărbătorile la române. Studii etnografic. Bukurești.

Schneeweis 1961: Schneeweis, E. Serbokroatische Volkskunde. Berlin.

Schweizer 1974: Schweizer Lexikon. B. 4, Zürich.

Slovensko 1975: Slovensko. L'ud, II část, Bratislava.

Urban, Robek 1997: Urban, Z., A. Robek, Sv. Petr seno seče, Sv. Anna buchy peče aneb česká pranostika. Trebič.

Varnhagen 1891: Varnhagen, H. Zur Geschichte der Legende der Katharina von Alexandria.

Vašků 1998: Vašků, Z. Velky pranostikon. Praha.